

Cossetània Edicions

Biblioteca
Narcís Oller

Narcís Oller

NOTES
DE COLOR

NARCÍS OLLER

NOTES DE COLOR

Pròleg de Magí Sunyer

Cossetània
EDICIONS

COMITÈ EDITOR

Margarida Aritzeta, Rosa Cabré, Enric Cassany,
Josep Maria Domingo, Jordi Ginebra i Magí Sunyer.

EDICIÓ

Roger Roig

Primera edició: octubre del 2018

© del text: hereus de Narcís Oller

© del pròleg: Magí Sunyer

© d'aquesta edició:

9 Grup Editorial

Cossetània Edicions

C. de la Violeta, 6 - 43800 Valls

Tel. 977 60 25 91

cossetania@cossetania.com

www.cossetania.com

Fotografia de la coberta: Autor desconegut / Arxiu Municipal de Valls

Disseny i composició: 3 x Tres

Impressió: Romanyà-Valls, SA

ISBN: 978-84-9034-705-8

DL T 1047-2018

ÍNDEX

Pròleg, <i>per Magí Sunyer</i>	7
Clau d'aquest llibre, <i>per Josep Yxart</i>	35

NOTES DE COLOR

Sor Sanxa	45
Un estudiant	53
La indiscreció	59
Una juguesca.....	65
Una visita	73
El radiòmetre	81
Jo, l'he morta?	87
El curandero nou.....	93
«Nosce te ipsum».....	103
Angoixa.....	109
On són, els boigs?.....	123

6 *Índex*

La casaca d'en Jaumet.....	133
La model.....	149
La calavera.....	157
La sort del senyor Andreu.....	169
Records de noi.....	181

PRÒLEG

Notes de color: exercicis d'estil?

Dues constants relacionades defineixen la trajectòria del narrador Narcís Oller: l'aprenentatge continu i la voluntat de ser modern. El novel·lista romàntic en castellà d'«El pintor Rubio» (datada el 1867) va quedar obsolet amb la incorporació d'Oller a l'estètica realista, i la novel·la va quedar interrompuda sense que l'escriptor tingués intenció d'acabar-la, simplement perquè era el text del novel·lista que ell havia estat però ja no volia ser.¹ El narrador realista que s'iniciava amb *Croquis del natural* (1879) no es va aconseguir desprendre de manera suficient del llast romàntic fins a *La febre d'or* (1890-1892), i encara. Tot just llavors, però, l'impacte del Simbolisme sobre la concepció de la novel·la l'obligava a replantejar-s'ho tot —sense el guiatge de Josep Yxart ni de Joan Sardà, que van morir en l'última dècada de segle, amb pocs anys de diferència—, i, en un últim esforç, encara es va incorporar de ma-

¹ Alan Yates (*Narcís Oller. Tradició i talent individual*. Barcelona, Curial, 1998, p. 182) considera «evident» que Oller, des d'abans de 1880, «projectava una llarga novel·la sentimental d'inspiració netament romàntica» que no va arribar a escriure. Aquest pròleg forma part de la investigació del grup Identitat Nacional i de Gènere a la Literatura Catalana, de la Universitat Rovira i Virgili, del Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana (GRILC), consolidat (2017-SGR-599). S'ha actualitzat l'ortografia dels textos prenormatius. Agraïxo a Josep Maria Domingo, a Jesús Carruesco, a Joan Cavallé, a Roger Roig i a Jep Martí les informacions que m'han proporcionat.

nera brillant a la novel·la simbòlica modernista amb *Pilar Prim* (1906). Sembla prou clar que si Oller, després de 1892, no es va ancorar en els guanyats del seu aprenentatge realista fou perquè no podia evitar ser un novel·lista modern.

Aquesta formulació funciona bé si s'aplica a les novel·les extenses, però flaqueja quan els textos s'aprimen de pàgines. Sobretot per *L'Escanyapobres* (1884), novel·leta en què Oller va aconseguir una cohesió i una maduresa superiors a les de *Vilaniu*, publicada dos anys després. El cas de *La bogeria* (1899) ja és diferent: ni que també participi de la qualitat de peça sòlida i travada, els seus condicionants ja estan relacionats amb la crisi narrativa de final de segle. Els contes aporten una diversificació molt instructiva. Alguns prefiguren o anuncien novel·les, altres exploren camins que no van agafar forma de narració extensa. Ja els quatre reunits a *Croquis del natural* són de conformació molt diferent cadascun d'ells. En aquest pròleg s'examina en quina mesura això també s'esdevé en el segon recull de contes del vallenc que ara es torna a publicar, *Notes de color*.

Assaig general

Ja sabem que els títols d'obres de Narcís Oller no són casuals. Hi practica el joc amb la toponímia (*Vilaniu*), hi simbolitza personatges (*Pilar Prim*), hi aplica renoms que fan fortuna (*La Papallona* per al seductor lleuger, *L'Escanyapobres* per a l'avar);² *La febre d'or* arriba a designar el període de què s'ocupa. Ell mateix va explicar que en els reculls de contes utilitzava terminologia de taller: *Croquis del natural*, *Al llapis i a la ploma*, *Figura i paisatge*, *De tots colors* i, és clar, *Notes de color*.³ El narrador explica que va reunir els contes en aquest llibre «a petició d'un

² Margarida Aritzeta ha escrit amb abundància sobre els procediments que Oller aplica a la toponímia, a *Vilaniu* i, més recentment, a *L'Escanyapobres*: «Els topònims de *L'Escanyapobres*, de Narcís Oller», *Estudis Romànics* XXXIX (2017), p. 375-391.

³ Oller va explicar a les seves *Memòries* (Valls, Cossetània Edicions, 2014, p. 71) les raons d'aquesta terminologia «per mi adoptada des dels *Croquis* com la més adequada a precisar ben bé el caràcter de breus psicologies o de breus visions plàstiques que té tota la sèrie de *schèmes* o notes més o menys preses directament del natural».

impressor i entusiasta amic meu de Valls, qui s'empenyà en publicar-lo induït d'amor local».⁴ Vicenç de Moragas aclareix que l'amic era Indaleci Castells,⁵ i a la impremta La Catalana es va imprimir el llibre el juny de 1883 o no gaire més tard.⁶ Es tracta, doncs, de l'únic llibre de Narcís Oller publicat a Valls en vida seva. Es degué vendre bé, perquè poc temps després en va sortir una segona edició.

Els contes reunits a *Notes de color* no tenen altra unitat d'estil que la que els proporciona la circumstància que es van escriure en un lapse relativament breu de temps. Segons la bibliografia que figura en el darrer volum de les obres completes de Narcís Oller de l'editorial Gustau Gili, només «Jocs de pagès» i «La sort del senyor Andreu» no havien estat publicats abans de la inserció en el volum. Tots els altres ja eren públics i alguns van ser impresos també en francès, traduïts per Albert Savine, o en castellà.⁷

Joan Sardà va definir amb precisió la funció del llibre en la primera etapa de la narrativa d'Oller: «Són les *Notes* una galeria de quadros de cavallet on toca l'autor tots los gèneros, totes les formes, per exercitar l'ull i el pols, a fi de preparar-se per la gran composició.»⁸ Sardà és molt explícit: Oller estava en ascens literari des de la publicació dels *Croquis* que ell havia saludat amb entusiasme; en cada llibre nou es produïa un progrés respecte de l'anterior, però ni en aquest llibre de contes ni a la posterior *Vilaniu* encara no havia arribat on, a criteri seu, havia d'arribar. El crític l'encoratjava però no l'enganyava, a propòsit d'aquesta

⁴ Narcís Oller, *Memòries*, p. 43.

⁵ Vicenç de Moragas i Rodes, *Narcís Oller i de Moragas*, Valls, Institut d'Estudis Vallencs, 1995, p. 63. La iniciativa devia sorgir d'Indaleci Castells i Oller, cosí del novel·lista, però la impremta estava regentada per son germà Eduard.

⁶ «Novas», *L'Avenç*, núm. 15 (juny de 1883), p. 208, l'anuncia com a pròxim a publicar-se, i la ressenya va sortir a «Bibliografia», *L'Avenç*, II, núm. 18 (setembre de 1883), p. 51-52.

⁷ En apèndix, es proporciona una relació dels contes, amb les publicacions on havien aparegut abans de ser recollits en llibre i amb traduccions a altres llengües.

⁸ Joan Sardà, «*Vilaniu. Novela de costums del nostre temps*, per Narcís Oller», a *Obres escullides*, sèrie catalana, Barcelona, Llibreria de Francisco Puig i Alfonso, 1914, p. 241.

novel·la. Quatre anys abans que se'n publicués el primer volum, especulava que el producte rodó seria la quarta novel·la, «potser *La febre d'or*»;⁹ de moment, només el podia animar: «Ja quasi som al cim. Amic Oller, un cop de coll i a dalt!»¹⁰ El procés és continu, i a les *Notes de color*, ja ho hem llegit, s'havia exercitat per poder emprendre amb més agilitat i força la gran novel·la. Per a Sardà, en aquests contes els progressos són evidents: «L'estil literari, sense perdre el posat massís que el caracterisa, ni son temps en andante més propens a l'adagio que a l'allegro, s'ha fet més dúctil en la contextura, més matisat en la coloració, més brillant i més corporal en l'expressió plàstica de les coses, més intens en la traducció dels afectes.»¹¹ Exercicis d'estil, en definitiva.

Aquesta valoració de Sardà, compartida, tal com veurem, per Josep Yxart, s'ha imposat. Enric Cassany considera que són «indissimuladament, obres de compromís i que l'apocat autor concep com a mers exercicis».¹² En efecte, l'opinió general degué influir Oller, si hem de fer cas a Felip B. Navarro, que estava en desacord amb el fet que els contes fossin «despreciados por su autor hasta cierto punto»¹³ perquè ell els considerava d'«excepcional importància, aunque su autor no participe de nuestra opinión»¹⁴ i lamentava que amb el títol n'hagués rebaixat la dimensió. Del mateix parer és el ressenyador de *L'Avens*: «no són *croquis*, com titulava lo Senyor Oller lo primer volum de sos quèntos, sinó vertaders quadros de felicitat».¹⁵

Des de la perspectiva que proporciona el temps, no hem de menysvalorar aquests contes. Alan Yates va defensar que, per a Oller, aquesta modalitat narrativa «no es tractava pas d'un violí d'Ingres», sinó que

⁹ *Ibíd.*, p. 240.

¹⁰ *Ibíd.*, p. 243.

¹¹ *Ibíd.*, p. 241.

¹² Enric Cassany, *El costumisme en la prosa catalana del segle XIX*. Barcelona, Curial, 1992, p. 230.

¹³ Felipe Benicio Navarro, «*Notas de color. Quadros en prosa catalana con un prólogo de J. Yxart*, por D. Narciso Oller», *Arte y Letras*, núm. 14 (novembre de 1883), p. 107.

¹⁴ *Ibíd.*, p. 110.

¹⁵ A «*Notas de color*», *L'Avens*, 18 (setembre de 1883), p. 51.

el narrador va viure la maduració del conte modern «i la seva producció, quantitativament i qualitativa, demostra les característiques constituents del fenomen amb una configuració personal, i netament catalana». Encara, conclou que «la importància d'aquesta part de l'obra olleriana no és gaire menys rellevant que el seu *status* de fundador de la novel·la catalana moderna».¹⁶

Un estil natural

En una primera lectura del pròleg del llibre —un pròleg «a la francesa», en opinió del comentarista de *L'Avens*—,¹⁷ podríem treure la impressió que Josep Yxart s'hi va deixar endur per l'afecte cap a son cosí, es va relaxar i no es va sentir obligat a mantenir la tensió rigorosa de crític. L'inici anecdòtic, la familiaritat que exhibeix i l'obsessió a revelar l'origen de cada conte poden fer l'efecte de contenir una certa condescendència cap al narrador novell, que historia en la seva encara breu trajectòria. La reincidència en la nota familiar amb què es clou el pròleg, a propòsit de «Records de noi», acaba de reblar el clau.¹⁸

Hi ha indicis que fan pensar que part del llibre no va acabar de satisfer Yxart. És possible que l'enfocament del pròleg fos un recurs per mantenir un to elogiós propi del padrí del volum, malgrat les reticències que pogués tenir.¹⁹ Va aprofitar una ocasió posterior per referir-s'hi. A la crítica de *Vilaniu*, Yxart remarcava la progressió estilística d'Oller a partir d'un excés de protagonisme concedit a la descripció en els pri-

¹⁶ Alan Yates, «Pròleg» a Narcís Oller, *Contes*, Barcelona, Edicions 62, 1979, p. 13-14.

¹⁷ *Ibidem*, p. 51.

¹⁸ Enric Cassany, *El costumisme*, 228, enregistra aquesta obsessió d'Yxart a subratllar l'anècdota de base de cada conte i ho atribueix a «una set de verisme i autenticitat i en l'immens cansament que produïen una retòrica i uns clixés imaginatius de la narrativa curta de l'època». A Oller, si hem de fer cas de les *Memòries* (p. 262), el pròleg li va agradar molt.

¹⁹ Yxart no manifestava gaires problemes a indicar en escrits públics allò que considerava erroni en les narracions de son cosí, però potser va considerar que aquest no era l'indret millor per a un excés de sinceritat.

mers llibres. Quan se centrava en el que ara publiquem, que llavors ja no era un llibre d'actualitat, explicitava l'opinió que en tenia: «Su volumen *Notas de color* contiene algunas novelas cortas, donde existe evidente desproporción entre la importancia del asunto y el lujo de nimiedades con que el autor pretende convertirlo en suceso digno de ser narrado y descrito.»²⁰

Tanmateix, el pròleg no respon només a la resolució del compromís per via ràpida. Yxart hi proporciona una informació interessant sobre el primer Oller i, sobretot, revela no tan sols la «clau» del llibre sinó la de l'«operació» Oller que ell dirigia, amb la valuosa col·laboració de Joan Sardà. És prou sabut que la crítica de Sardà a *Croquis del natural* va obrir el camí d'una valoració distintiva del narrador Narcís Oller. A partir d'aquell moment, els tres amics van formar un equip que va construir la imatge del novel·lista, i el pròleg d'Yxart a *Notes de color* és una peça important en el conjunt de converses, consells i crítiques escrites de l'«aparat crític» olleriana. L'objectiu era aconseguir un narrador modern, europeu, sobre la base del Realisme. Ja hem vist fins a quin punt Joan Sardà pautava els progressos del novel·lista en cada llibre nou i els encaminava a la gran novel·la que, després de publicar *Vilaniu*, a parer seu, encara havia d'escriure. Els dos crítics pensaven que calia despullar Oller, en la mesura que fos possible, de les adherències provinents de la formació romàntica.²¹ En tot: llenguatge, construcció de personatges, desenvolupament del relat. La recepta tenia com a fonament la naturalitat. Per aquesta raó, Yxart mostrava una autèntica obsessió a ressaltar-ne aquesta característica, des de l'origen de cada narració: «Són quasi totes del natural, inspirades per un fet, per un record; van

²⁰ Josep Yxart, «Narciso Oller, *Vilaniu*», dins *Obra completa, I. El año pasado (1886-1888)*. Barcelona, Proa, 1995, p. 434.

²¹ Hi col·laborava Felip B. Navarro, que, en un comentari a «Sor Sanxa» («Lo llibre dels Jochs Florals de Barcelona, en l'any XXI de llur restauració», *La Renaixensa*, IX, 1879), es refereix als romàntics com a «glopada de genis estarrufats» (p. 512) i a les «boiroses regions del romanticisme» (p. 512), precisa que «Romantisme o romanticisme és per a nosaltres sinònim de falsedat, de convencionalisme, de mentida» (p. 512) i afirma que «la fantasia és la major calamitat que l'home té que témer en est mon aixís en vers com en prosa» (p. 513).

lligades a alguna impressió de la teva vida.» Si ho examinem des d'avui, pot resultar simpàtic, perquè satisfà una xafarderia sana del lector, però és força irrellevant que el lector sàpiga que el Lluís de *La Papallona* d'alguna manera va existir o que, fins i tot, els models d'«Una visita» s'hi van reconèixer tant que van anar a agrair-li el retrat. Es tracta de l'exemplificació del mètode documental que Oller mateix «no es cansava de reivindicar».²² Yxart dedica bona part del pròleg a aclarir què té una base real i què no en els contes, perquè sap que la insistència en una paraula acaba creant marca, i la imatge d'Oller que Yxart vol fixar és la de la «naturalitat». De seguida aclareix que el concepte no implica còpia ni reproducció, sinó selecció i elaboració. Explica que el novel·lista construeix els relats a partir de detalls que utilitza i combina: «Aquí una impressió falaguera, allà el record d'una persona estimada, més enllà el d'una casualitat, o un comentari.»²³ Una realitat particularitzada i passada pel sedàs d'una assumpció personal que constitueix «tantes altres pàgines de la història íntima de l'escriptor» i que el crític desgrana en la diversitat que els és pròpia: «la sort particular, el caràcter de les persones que havien servit de model, els dies d'entusiasme o de falliment, les discussions promogudes, mil petits incidents lligats, per la memòria de temps o localitat, amb cada pàgina escrita». Encara que Yxart, en la resta del pròleg, es dediqui a localitzar la dosi de «realitat» que cada narració, d'aquest llibre o de l'anterior, conté, ell mateix va aclarint la transformació que el narrador hi opera, o sigui, les estratègies literàries. A «El transplantat», Oller «d'una història real i vulgar que tots dos coneixíem de molt temps i que sempre ens havia semblat altament còmica, n'havia sabut fer una novel·la patètica i trista, un petit poema en prosa de l'enyorament». De manera similar a com el narrador havia canviat el final d'«El vailet del pa» perquè l'havia trobat inversemblant. És quan el crític explica aquestes estratègies que ens interessa de veritat,

²² Alan Yates, *Narcís Oller. Tradició i talent individual*, p. 89.

²³ A les *Memòries*, p. 78, Oller va esgrimir distància respecte a la simple reproducció del natural per defensar-se de la irritació que *Vilaniu* havia provocat en alguns vallengs «que, amb llur curtedat de lluc i excés d'ignorància del com *componem* l'obra artística els qui no som vulgars copistes cregueren veure-s'hi retratats!».

més que quan s'escarrassa a identificar uns models que només tenen valor per als dos cosins i, com a molt, un reduït cercle de coneguts. I tanmateix, la insistència d'Yxart en aquestes constatacions de reflex «del natural» és constant: quan es refereix al conte relacionat amb *La Papallona*, per exemple: «En Lluís, doncs, existeix i viu també. Sigui dit, de passada, que existeixen i viuen també tots els personatges de la novel·la, fins al punt que és difícil fer la part a la veritat i a la imaginació», sense oblidar-se de l'operació literària: «Tots els caràcters són presos del natural, però modificats o formats per aglomeració: un tret d'aquest, un tret de l'altre...» Similarment opera amb els altres contes, de manera que al lector se li confirma la sensació, que no és equivocada, de pròleg familiar i amical, més destinat a fornir un retrat de detalls de la personalitat de Narcís Oller i de la relació amb son cosí que a cap altra cosa. Yxart comença el pròleg amb la justificació que l'escriu obligat, gairebé a contracor, perquè ell volia que l'escrigués Oller, i l'acaba amb el recurs a l'emoció que li facilita el comentari de «Records de noi», perquè les evocacions afecten a les infanteses de tots dos, cosins i amics: «no sé què sento pensant que, després de tant temps, avui, com quan *jugàvem a escriure*, anem encara junts». En consonància amb aquest propòsit, es mostra molt sensible al progrés de la tècnica realista del novel·lista, que l'ha de conduir a la realització de la gran obra tot just anunciada i, en una molt citada frase, desvela una planificació a mitjà termini: «Si un dia, amb el temps, acabés una llarga sèrie de novel·les en projecte, on resultés fotografiada de cap a cap la vida i la societat barcelonesa dels nostres temps...» Un retrat social que s'havia iniciat amb *La Papallona* i que Yxart va tutelar amb consells i crítiques ponderades mentre va viure. Ens podem adonar de la complicitat d'Yxart amb Sardà: com en els fragments que n'hem citat, ell també creu que ha de ser una novel·la i no un llibre de contes —i tampoc no considera que hagi de ser la novel·la de Valls— la que culmini l'operació.

En efecte, aquesta planificació anava adreçada a la novel·la llarga, i no al conte ni a la novel·la breu de la mena de *La bufetada* i *L'Escanyapobres*. A l'hora d'encarar-nos amb els contes de *Notes de color*, a més dels que semblen adreçats a l'exercici en el realisme, l'interès dels altres, que obren vies diferents, es fa evident. Tal com va posar de relleu Sergi

Beser,²⁴ hi hagué un Oller alternatiu al programa realista, el qual hauria limitat la potencialitat del novel·lista. La ironia de Yates quan s'hi refereix com a «la idea gairebé sacrílega que la influència literària de Josep Yxart damunt el seu cosí no va ser del tot positiva»²⁵ ens serveix per comprendre per què ni Yxart en el pròleg ni Sardà quan parla d'aquest recull de contes no aborden uns aspectes d'interès evident perquè enriqueixen —ells pensaven que l'empobria— la imatge del narrador Oller.

Antígona als Jocs Florals

Sor Sanxa és dels primers contes catalans de Narcís Oller. El mateix any de la publicació de *Croquis del natural*, el va presentar als Jocs Florals i va ser premiat. És forçós que l'escrigués entre 1878 i maig de 1879, perquè, tal com explica Josep Yxart, Oller va agafar l'assumpte de *Costumbres catalanes en tiempo de Juan I*, de Salvador Samper i Miquel, publicat l'any abans del premi en els Jocs. Oller va assumir la invitació de desenvolupar l'assumpte llançat per l'estudiós.²⁶ L'aspecte

²⁴ Sergi Beser, «Les limitacions narratives de Narcís Oller», dins *Actes del IV Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (1977).

²⁵ Alan Yates, *Narcís Oller*, p. 59.

²⁶ El repte es presenta i es proposa en una nota a peu de pàgina de Salvador Sanpere i Miquel (*Las costumbres catalanas en tiempo de Juan I*. Girona: Imprenta y Librería de Vicente Dorca, 1878, p. 184-185, nota) quan s'ocupa de les execucions: «Prueba de cuanto adelantaban las costumbres en tiempo de Juan I, la tenemos en la autorización concedida desde Valencia a 13 de Marzo de 1393, a sor Sancha de la tercera regla de S. Francisco, para que pudiera recoger de las horcas de Barcelona los cadáveres de las mismas y trozos que de ellas se desprendieran para darles sepultura, pero sin que por esto se le permitiera tapiarlas ni cerrarlas. | Pero nada dice que sea precisamente una monja la que pida y obtenga tal autorización? No es un signo de los tiempos el que la mujer se llegue hasta el pie del patíbulo abandonado por la crueldad de los hombres? Qué cuadro de costumbres y qué tema para un grande artista, el de figurarnos a sor Sancha y a sus santas compañeras recogiendo de la horca los cadáveres en putrefacción, y del suelo aquellos de sus miembros desprendidos por dicha causa, para llevarlos con lágrimas en los ojos como santas reliquias a la sepultura! | Nosotros sentimos inmensa satisfacción en revelar a los catalanes el nombre de sor Sancha, por tantos siglos tenida en injusta oscuridad y olvido.»

de la narració és més primitiu que el de les altres del recull; el llenguatge, més floral; l'ambientació, medieval, en el segle XIV; la denominació de «llegenda» afavoreix la relació amb el Romanticisme històric. Felip B. Navarro es va posar nerviós amb el conte i els nervis li van fer llançar una sèrie d'improperis contra el Romanticisme, que aclaria que només anaven destinats a conjurar una possible deriva neoromàntica en Oller.²⁷ Tanmateix, passat més d'un segle i des d'una altra perspectiva, hi ha una altra manera d'encarar-se amb el conte.

Des d'una primera lectura, es fa evident que som davant una interpretació cristiana del mite d'Antígona. És cert que hi falten elements importants en el mite clàssic, com la mort d'Antígona, i això fa disminuir la tensió tràgica en el conte d'Oller. Tanmateix, la rebel·lió de l'individu contra l'Estat, contra una llei injusta, fa aflorar una temàtica tan viva des del Romanticisme com el debat entre la justícia humana i la justícia natural. El text literari que, segons George Steiner,²⁸ va suscitar més interès filosòfic i poètic des de finals del segle XVIII i durant tot el XIX va agafar aquesta forma, possiblement sense consciència per part del narrador. L'acció de les monges, conduïdes per sor Sanxa, quan despengen els executats que els corbs estan a punt de picar, remet al davallament de Jesucrist de la creu, un dels quadres de les Passions, la més estesa mostra —juntament amb els Pastorets— del teatre popular que es representava i es representa a Catalunya, convertit en escultura en el misteri corresponent de la processó de Divendres Sant. Era i és, per tant, una escena integrada de ple en l'imaginari català. La identificació del penjat amb un Jesucrist grotesc que sembla que rigui perquè té mig llavi menjat la fa evident un boig que també remet a l'univers bíblic per designar els que es burlen d'ell: «—Ah, tu, tu ets un escriba... Els fariseus arribaran aviat... Eren heretges i assassins... Sabeu què vol dir heretge? Oi que ho sabeu?... Doncs bé: no és cert, germana, que...

²⁷ Felip B. Navarro, «Lo llibre dels Jochs Florals de Barcelona», p. 511-513. Tanmateix, tot seguit elogiava el conte d'Oller i explicava que ja l'havia traduït i fet publicar a Madrid en castellà.

²⁸ George Steiner, *Antígonas. Una poètica i una filosofia de la lectura*. Barcelona, Editorial Gedisa, 1987, p. 83.

no és cert? Ja no sé què us preguntava... Jesús, Maria i Josep! Mireu com sembla un Crist!» Tot seguit ho confirma en forma d'«impiadosa caricatura»: «El boig abaixà el cap i estirà els braços com un Crist, mirà de reüll a son entorn, i feu una ganyota estrofolària.»²⁹

L'actuació de la monja la converteix en Antígona, la dona que s'enfronta a la llei per defensar la Justícia i enterrar els morts, siguin del bàndol que siguin, hagin mort per una raó o una altra. Si l'ajusticiat és un simple criminal, també ho és per a Creont el germà rebel d'Antígona; per a sor Sanxa, per definició, com a cristiana i com a monja, totes les persones són germanes seves. El motor és la intervenció del boig, que se li adreça en el llenguatge evangèlic: «Digueu-li que Jesús és mort, que el voleu enterrar...» Per a ella, constitueix «com a una revelació misteriosa i confosa, però revelació a la fi». La confusió s'aclareix de seguida, perquè, gràcies de nou al boig, pot fer encaixar la revelació amb el seu esquema mental i recorda la setena obra de misericòrdia. De nit, la monja, ajudada per les companyes de convent, despenja els cadàvers amb plena consciència de cometre una il·legalitat. Ho proclama quan impreca els corbs: «La llei vos afavoreix... i jo en soc fora!...» Un cop enterrats al claustre del convent, la història s'allunya del mite gràcies a la comprensió del rei Joan I, que autoritza que s'enterrin els ajusticiats. La breu conclusió del conte il·lustra sobre el caràcter exemplar que el narrador li confereix: «els nostres pares han vist encara, en els portals de les viles, caps penjats pel botxí».

En efecte, el record de l'exhibició pública durant dècades de caps d'executats —amb la càrrega d'horror i d'insalubritat que comportava— era molt viu en la segona meitat del segle. La poesia patriòtica n'accentuava el patetisme en mostres com «Lo cap d'en Josep Moragues», d'Àngel Guimerà, contemporània al conte. El liberalisme i el republicanisme català ja havien expressat la indignació davant de les execucions públiques i el sistema penitenciari, des de *La explanada*, d'Abdó Terrades, fins a *Los misterios del Saladero*, de Ceferí Tresserra.

²⁹ Maria Dasca, *Entenebrats. Literatura catalana i bogeria*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2016, p. 105, creu que és resultat de «la consideració medieval de la follia». No crec que calgui descartar la interpretació contemporània que aquí s'exposa.

Anys després, Santiago Rusiñol i Raimon Casellas —tots dos van ser amics d'Oller— van escriure textos magnífics que volien combatre l'espectacle de les execucions. Sens dubte, Oller s'inscriu en aquesta línia, i l'ambientació medieval no era gaire cosa més que un pretext a partir d'una nota a peu de pàgina en un llibre erudit. Sor Sanxa intervé no extemporàniament com una heroïna del liberalisme —tal com, segurament, hauria proposat Víctor Balaguer— sinó com una dona valenta que defensava la justícia natural, concretada, per a ella, en justícia cristiana. Encara hi ha un altre aspecte a ressaltar: que la inspiració demiúrgica provingui d'un boig converteix el relat en el primer dels que Oller va dedicar al tema de la bogeria i presenta un personatge simbòlic que, amb aquesta mateixa funció i en altres, cobrarà un protagonisme important en la literatura modernista. El boig és el lúcid, l'inspirat, i —això Oller no ho diu aquí, però l'investeix d'una categoria moral que ho pot fer entendre— per aquesta raó, precisament, és considerat foll per una societat que s'alimenta de tòpics i, a partir d'aquests, es considera superior a la persona que diu coses estranyes. Al Poeta, a l'Artista, a l'Escriptor, en definitiva. Ell marca el camí d'aquesta Antígona cristiana del temps del rei invocat pels jocfloralistes del Vuit-cents.

Conrad Roure, en una comparació amb l'Ofèlia shakespeariana interpretada pels germans Bécquer —el poeta i el pintor—, va assenyalar les qualitats pictòriques del conte, «els efectes de llum, la disposició de l'obra, la posa dels personatges i fins lo sentiment de la composició».³⁰ Ha estat Jordi Maluquer qui, en els darrers temps, ha posat l'accent en aquesta dimensió superior del conte d'Oller: «Una de les raons principals de l'èxit de la seva narrativa, que li assegura aquest caràcter d'autèntic clàssic, és el tractament dels mites i dels grans temes de la literatura universal amb una delicadesa extraordinària i, a més, des de plantejaments força originals», tema que, en el cas concret de «Sor Sanxa», centra en «la pietat i la dignitat de l'ésser humà».³¹

³⁰ Conrad Roure, «*Notas de color*. Cuadros en prosa catalana per en Narcís Oller y Moragas», *Revista Literaria*, any I, núm. 10 (octubre de 1883), p. 230.

³¹ Jordi Maluquer de Motes i Bernet, *Literatura i economia: la narrativa de Narcís Oller a la intersecció*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, 2016, p. 14.